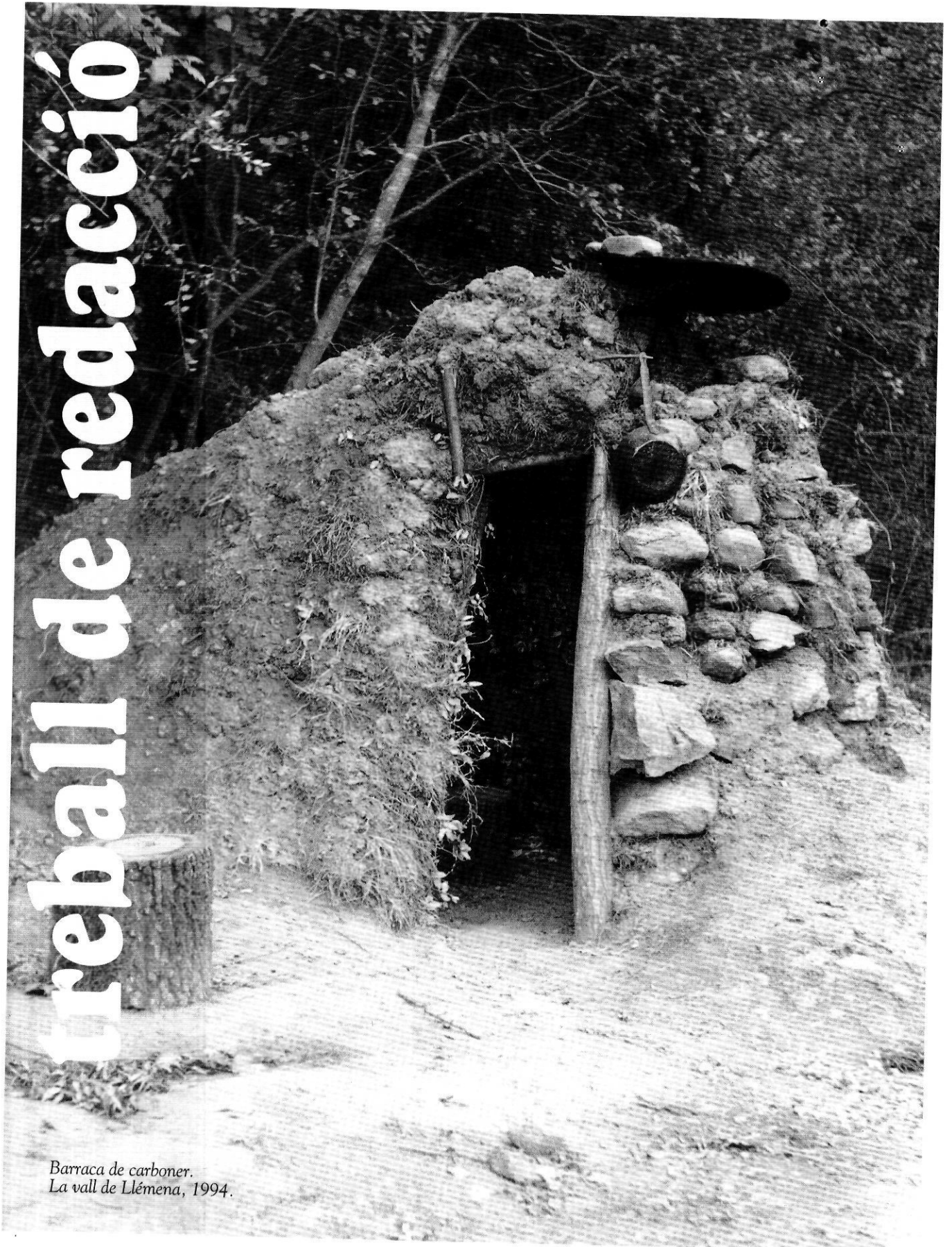
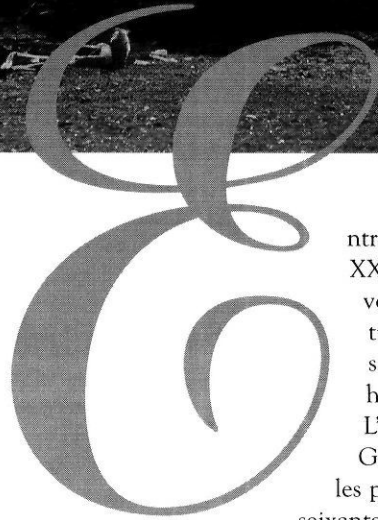

treball de redacció

*Barraca de carboner.
La vall de Llémna, 1994.*

Entre els molts oficis que haurà vist desaparèixer el segle XX, el dels carboners ocuparà un lloc privilegiat. La revolució tecnològica, sumada a la prepotència del petroli, va propiciar la caiguda i el declivi d'un ofici artesanal que, com en tants altres enclaus geogràfics, havia proliferat arreu de les nostres comarques. L'orografia del Baix Empordà, la Val' de Llémèna o les Gavarres encara guarda les cicatrius fosques i salades de les places carboneres que, fins al començament dels anys seixanta, s'hi van hostatjar agraïdes. Les cabanes dels carboners, enteranyinades, amb el sostre enfonsat i deslluït, ja fa

Els carboners les passaven negres

Text:
Sebastià Roig

Fotos: **Pep Caballé i Claudi Teixidor**

anys que han deixat d'apaivagar la solitud d'uns homes que s'havien de guanyar el jornal en condicions extremes. Uns homes, els carboners, dels quals avui només en tenim un record vague i imprecís: la d'uns personatges valents i decidits, investits del sabor rude del principi de segle, que es van atrinxerar en algun racó del cor de Prudenci Bertrana.

Amb la voluntat de recuperar la figura dels carboners per a la memòria col·lectiva, i d'homenatjar-los alhora, l'Ateneu de la Vall de Llémèna va congregat l'abril els esforços i els bons oficis de dos mestres carboners: Lluís Ribas, de Sant

Gregori, i Anicet Padrosa, de Bescanó. Amb l'ajut de Modest Capell, els dos carboners van erigir una carbonera a la zona coneguda com a can Reixach. Durant quinze dies, la pila, de tres metres i mig d'alçada, va funcionar coent-hi carbó a la manera tradicional, davant l'estupefacció i l'admiració de curiosos i visitants.

Després de l'experiència, l'Ateneu de Sant Gregori està preparant un treball amb diapositives, de caràcter educatiu, que es podria distribuir a les escoles. El treball de l'Ateneu es desglossaria en dos apartats: d'una banda abastaria el procés de fer el carbó; per l'altra els personatges que hi intervenien. El projecte preveu no abastar només el procés de fer carbó; sinó seguir-lo tot: des de la fusta a la cendra, passant pels tractes que es feien amb els comerciants, o la importància del carbó a pagès.

Erigir monuments de llenya

El procés de fabricar carbó vegetal era llarg, carregós i extremadament complex. Abans de començar a carbonar s'havia d'escollir el lloc on es faria la pila. «Un cop escollida la plaça carbonera –explica el carboner Anicet Padrosa– havies d'aplanar el terreny. Si la plaça estava situada en un marge, havies d'emmargenar, retallar i fer que el tros de darrera quedés planer».

La neteja del bosc implicava tallar els brucs, les argelagues, l'arboç... «Et podies passar dos mesos netejant el bosc. Un cop el tenies net, venia la primavera; llavors pelàvem les aulines. Pel setembre, tallàvem les aulines i el carbó el fèiem a l'hivern».

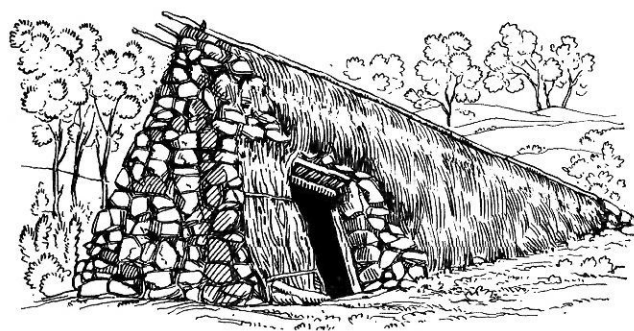
Quan la plaça carbonera ja estava a punt, el següent pas era empilar; amuntegar la llenya per muntar l'estructura de la carbonera. Això es podia fer amb sistemes diferents: toc dret, vuit creuat en escala o emmargenat. Cadascun d'aquests permetia deixar un forat al mig de la pila que serviria de xemeneia.

Segons el carboner Lluís Ribas, «la manera d'empilar respon sempre a la situació del terreny. T'has de valer del lloc on estàs. Per empilar en escala has d'estar en un lloc que estigui dret; i si és planer ho fas amb vuit creuat o toc dret... Per empilar i fer-ho bé, la llenya s'ha de tallar en metre. En metre, metre deu... Si els troncs són més curts és igual; ara, si els troncs són més llargs i la pila petita, tindràs problemes per empilar-ho».

A l'hora d'empilar, «la llenya s'ha d'aprofitar tant com sigui possible. Els trossos grossos es posen a dins. La branqueta petita serveix per rebrigar la pila a fora. Com més llenya hi

Anicet Padrosa (a baix) i Lluís Ribas (a dalt) fan una carbonera a la vall de Llèmena.

hagi millor». Per anar bé, la llenya amb què es construïa l'estructura portava tres mesos tallada. «Normalment, la tallàvem en el tros on volíem fer la carbonera; de cada tres plantes, per exemple, en tallàvem una».

Ribas assegura que és difícil quantificar el nombre aproximat de troncs que fan falta per construir una carbonera. «Quan estàs en una feina d'aquestes, et serveix tot el que tens a davant. Per fer una escala, per pujar allí a sobre, ens la fèiem nosaltres amb socs i pedres».

L'alçada de la pila depenia de les cargues que contingués. Algunes piles podien arribar a produir seixanta cargues (dotze cargues equivaldrien a 1.400 quilos de carbó). Una pila de quinze a vint cargues podien tardar vuit dies en coure's; una més gran podia tardar quinze dies.

Un cop construïda, la pila era solidíssima. «Només un aprenent faria una carbonera que no s'aguantés. Nosaltres no. Pots pujar al cim de la carbonera i, si aquesta està ben empilada, no tinguis por que t'enfonsis».

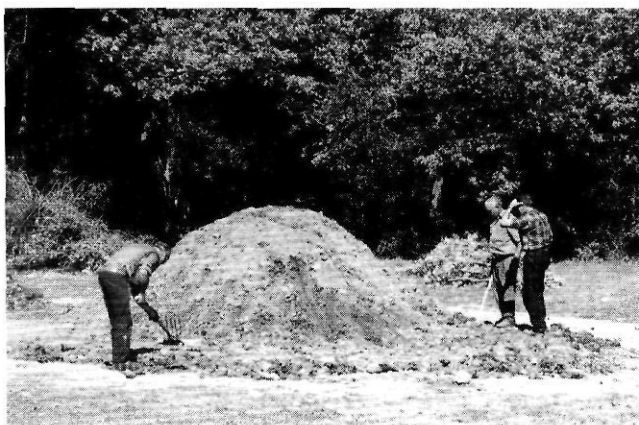
Un cop guarnida la pila amb l'embalum, a base de branquetes que premsen fortament l'estructura, la carbonera s'enterra amb terra cuita. Aquesta terra, generalment d'alguna altra plaça carbonera, no deixa porus. Per a aquesta feina es fan servir cabassos. «La terra vulcanitzada no va bé perquè s'escola dins l'estructura i has de tenir molt compte. Segons el terreny, hi has de posar una capa de terra més grossa o més fluixa; per això hi han els cabassos d'espart. Si és terra sorral hi has de posar cabassos més planers».

A part dels cabassos, hi ha altres eines que intervinen en el procés productiu del carbó: els magalls, els tràmeacs, les

matí, el migdia, el vespre i després hi tornes al matí. Vas fent aquest cicle fins que la llenya és torrada i llavors fas pujar el foc a dalt. Després emplenes l'ull de llenya fins a dalt de tot i el deixes en respiració, oberta. Un cop el tens arrapat a dalt, has de fer forats a tot volt i fer-lo baixar fins on l'has encès».

Per ajudar al control del foc, a la part baixa de la carbonera hi sol haver quatre forats o espieres. «Ajuden a mantenir-lo i regular-lo».

Molt sovint, els carboners acostumaven a treballar amb més d'una pila. «Nosaltres anàvem a preu fet. Com que ens havíem de guanyar el jornal, quan començàvem una campanya fèiem una pila al lloc, l'enterràvem, i hi posàvem foc; llavors anàvem a fer-ne una altra i així successivament... Fins que en teníem vuit o nou. D'aquesta manera, quan teníem l'última on encara el foc era a baix, et trobaves que la prime-

destrals, els raspalls o rasclons, les arpelles per rescaldar, una tola per tancar el forat superior de la carbonera, la burja per fer baixar la llenya, i un ganxo per quan s'entravessi un tronc al mig... Entre les eines més preuades, és clar, també hi hauran els esclaps, que permetran als carboners acostar-se tranquil·lament a la pila sense temor a l'escalfament del terra.

La llei del foc

Per encendre la pila, es tira foc i llenya seca a la xemeneia; des d'aquí, el foc es propaga de dalt a baix i tendeix a anar allà on hi ha menys llenya. Segons diu Lluís Ribas, «un cop poses el foc dins la carbonera, ha d'aguantar tres o quatre dies amb el foc a baix, a terra. S'hi posa llenya pel consum al

ra ja estava gairebé cuita i anaves seguint al darrera». Entre pila i pila hi podia haver una distància de 100 a 400 metres, depenent del terreny i la muntanya». En l'última campanya on va treballar Ribas es van treure 997 cargues de carbó; aquestes tardaven dos o tres dies en ser recollides. «Era una feina dura, però com que et pagaven 17 duros, que era gairebé el doble d'una feina normal, això ens animava moltíssim».

La duresa de la feina s'agreujava a l'hora de donar bitllada a la pila. Això significava que, cada vuit o deu hores, s'havia d'emplenar la xemeneia de trossos de llenya seca, perquè el foc no s'apagués. Aquesta operació es feia amb l'ajut de la burja, una verga llarga per arribar al fons de la pila. Ribas explica: «En dies de vent o pluja s'ha d'anar molt compte i s'ha de bitllar més sovint. I anar-hi. Tant si és de nit com si és de dia».

Anar a bitllar de nits podia ser problemàtic, ja que els carboners no duïen rellotge. Però això, per a Anicet Padrosa, no suposava cap problema: «Te n'anaves a dormir a les nou o les deu. Deies: «em despertaré a les tres de la nit», i et despertaves al cap d'una estona. Si no era núvol, miraves el cel i et regies per la constel·lació del carro. Això no fallava mai... I si no era l'hora, tornaves a dormir-te i al cap d'una estona et tornaves a despertar i a mirar el cel».

Una paella i un sostre

El fet que els carboners s'haguessin de passar tantes hores seguides vigilants les piles els obligava a construir una barraca on poder sojornar i fer foc. Ribas aclareix: "La barraca és el primer que fa un carboner, perquè si et surt un contratemps et serveix de refugi. Pots tardar una hora a fer la barraca i, malgrat això, són molt resistents; no s'espantllen pas. La porta sempre ha de ser a la cara del sol. Per dormir-hi, només necessites un sarrió a sota i ja està".

Durant aquestes campanyes llargues, l'alimentació també era un problema. Com que el trajecte que separava els carboners de casa era molt llarg, no podien deixar les piles i recular a buscar menjar cada dia. Anicet Padrosa recorda: "quan havia treballat a la muntanya de Rocacorba, marxava de casa a les 10 de la nit i arribava al bosc quan era clar; anava a peu i duïa 25 quilos de pes a l'esquena. Havies de portar pa, una garrafa de vi, oli, patates, mongetes... T'alimentaves amb un tall de cansalada, vi i una torrada. I si quan eres allà dalt se t'acabava el pa, no en menjaves, si s'acabava el vi no en beviessis o si no tenies oli no n'hi posaves. Avui, amb un land-rover tot això hauria quedat solucionat". "El cuinat ens el fèiem nosaltres, sempre" —afegeix Lluís Ribas.

Fèiem ecudella i carn d'olla, una cargolada... Si era temps de cacera, caçàvem o pescàvem. Un cop a la setmana, els dimecres o els diumenges, disminuïem la colla per anar a comprar menjar i una persona es quedava vigilant el funcionament de les piles."

Les colles de carboners acostumaven a ser de dues o tres persones; però podien arribar a tenir-ne quatre o cinc segons la campanya. Per coure el carbó es feien colles de dos o tres. A l'hora de desempilar amb dues persones n'hi havia prou.

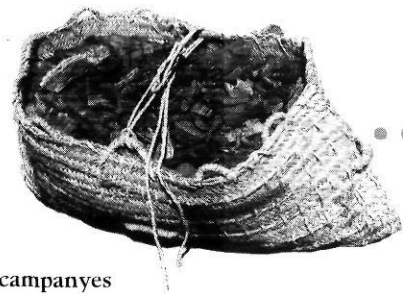
L'extracció de l'or negre

Els carboners saben que el carbó estava cuit quan la pila carbonera ja no treia fum. «Quan el fum surt blau, vol dir que el carbó no és cuit. Quan no surt més fum blau, vol dir que el carbó ja està fet».

Per treure el carbó d'una pila es fa de mica en mica; es retira la terra d'un tros, de dalt a baix, es treuen peces carbonades i es torna a tapar de seguida perquè, si no es vigila, el foc es pot enforestir i cremar-ho tot. La terra treta s'ha de rescaldar, netejant-la i raspinant-la per treure'n els rocs i porqueria perquè quedi ben fina.

«Per rescaldar has de tenir les eines especialitzades; sense elles no hi ha res a fer. Has de tenir un raspall, un tràmec, pales per tornar-la a enterrar... La terra l'has de fer baixar tota, deixar el carbó *desbrigit*. És una feina que és molt de mal fer, perquè has d'anar treballant per costats i hi ha foc pertot arreu. Agafes un tros d'un costat, el fas baixar amb el raspall i l'enterres; llavors, tornes a tapar la càrrega amb la terra cremada que has fet baixar i d'allò en fas el carbó».

Aquesta operació va més bé fer-la de nit, per veure si hi ha brases enceses. «Es fa de nit o a primera hora del matí,

El final de les campanyes

En el tram final del procés productiu del carbó vegetal, només s'havia de recollir el producte i transportar-lo; una feina aquesta que podia durar tres dies. El carbó es collia a mà o amb una forca.

perquè està més fresc i allò produeix molta calor». Quan s'està segur que tot és apagat, amb unes forques amples s'ensarriona el carbó i a sobre s'hi posa embalum, perquè no es perdi el contingut. Un sarrió de carbó pesa seixanta-set quilos i mig; seixanta de carbó, cinc del sarrió i dos i mig de cordilles i embalum. Els sarrions són d'espart.

Lluís Ribas assegura: «El carbó canta. De seguida es coneix si té qualitat o no per la fressa que fa. Quan el sents tocar, saps

si és de qualitat o no... Els compradors també hi entenien i sabien si els hi fèiem bo o no. Si el fèiem amb massa pressa, ja ens avisaven. Amb presses no hi ha res que surti bé».

En principi, qualsevol tipus de llenya va bé per fer carbó. «Si la fusta és d'om o roure, el carbó surt més fluix; si és d'alzina, el carbó surt més potent». La llenya dona la qualitat al carbó. «Hi ha el carbó de rabassa, que és inferior: es destinava a estufes o brasers. Amb la brancada del pi se'n feia carbonet».

Els trossos que no acaben de ser carbonats es diuen colots. «Ens servien per encendre una pila; els posàvem a dins d'un sarrió i els portàvem a una pila i els enceníem».

Per a l'elaboració de carbó de sútria i carbonet, els carboners seguien un procés diferent. Anicet Padrosa ens ho aclareix: «Per fer carbó de sútria es practica un forat a terra. El clot és rodó ha de fer 2 metres de llarg i un de fons i a dins s'hi crema rabassa. El carbó s'apagava amb aigua; aquest sistema d'ofegar-lo influïa en la combustió química del procés i li donava molta més força. El carbó de sútria anava destinat als ferrers».

El carbonet es feia en un clot llarg, s'emplenava amb branquetes, aprofitant els desperdícis que es feien al bosc. Quan tenies cremat li posaves una llauna a sobre i el tapaves a tot volt amb sorra carbonada.

Quan el carbó estava a punt, els carboners solien rebre algun visitant inesperat: «Ens venia una dona de pagès i ens demanava: ¿ens deixaràs espigolar? Espigolar significava que, un cop haguéssim collit el carbó, ella se'n pogués quedar els bocinets que sempre quedaven colgats. Així doncs, la dona anava allà quan era tot net i, recollint els bocinets, potser es treia 30 o 40 quilos. Això li suposava una negoci net». Després de la intervenció dels carboners, la plaça carbonera quedava neta com un llum.

El transport del producte cuit des de la carbonera al camió o al carro del negociant es feia amb matxos d'abast i gent. «He vist persones carrossant dos sarrions, de 67 quilos i mig a l'esquena, que guanyaven tant com un matxo. De l'operació de treure el carbó, baixar-lo al camió o al carro i carregar-lo se'n deia desboscar. Et pagaven per sarrió. Els preus oscil·laven d'una a tres pessetes per sarrió. El màxim era cobrar un duro per sarrió».

Amb convenciment, Anicet Padrosa assegura: «Transportar el carbó així és una de les moltes coses que es feien llavors que, ara, ningú les voldria fer. Baixaves tres quilòmetres muntanya avall, per camins estrets, i havies d'anar fent viatges així tot el dia... Si la distància del bosc al camió era molt grossa s'utilitzaven els matxos. En dos anys de treball, un matxo quedava trencat de cames perquè se n'abusava molt: si havia de portar cent cinquanta quilos, se li'n posaven tres-cents. Acabaven rebentats, queien a terra i els havies de matar».

Malgrat els inconvenients de la professió que va exercir Anicet Padrosa fins als 45 anys, el vell carboner no pot evitar una rialla si se li demana de què treballaria si tornés a ser jove. «Si fos jove i amb l'experiència que tinc ara, i em demanessin si volia tornar-hi, encara que em matessin, us diria que voldria ser carboner un altre cop».

Sebastià Roig